

In het maartnummer van 2007 schreef ik een artikel over Levinas dat ik noemde: De Hemel op aarde. Uit reacties heb ik opgemerkt dat niet iedereen heeft begrepen wat ik bedoelde te vertellen. Ik hoop in dit artikel een en ander te verduidelijken

De hemel op aarde.

Volgens de kerkelijke leer is de mens belast met de erfzonde: We zijn allemaal geboren als zondige mensen. De filosoof Levinas schetst echter een heel ander mensbeeld. Hij stelt dat de mens ten diepste geneigd is tot het goede. Dit goede, deze goedheid definieert hij als 'gerichtheid op de ander'. Volgens Levinas is de mens dus in essentie een relationeel wezen. Hij staat van meet af aan in betrekking tot de ander.

Ter wille van deze betrokkenheid is hij toegerust met een gevoeligheid voor die andere mens: dit is de 'ethische raakbaarheid'.

Zouden wij allemaal voldoende gericht zijn op de ander, dan hadden we dus een hemel op aarde !

In werkelijkheid is het leven een voortdurende strijd tussen het natuurlijk egoïsme en de gevoeligheid voor de ander.

De geneigdheid tot het goede zal dus steeds waargemaakt moeten worden.

Wordt de geneigdheid waargemaakt dan zal het goede de overhand krijgen, wordt dit niet waargemaakt dat zal het kwaad zegevieren.

Het is dus de mens zelf die verantwoordelijk is voor het goede én voor het kwade.

Dit is de positie van de mens als kroon van de schepping en tegelijkertijd als 'dienaar' van de ander.

We zijn begonnen met de mens te schetsen als relationeel wezen met als uitgangspunt zijn 'gerichtheid op de ander'.

Het 'in relatie staan' is de menselijke conditie. Dit 'in relatie staan' betekent in relatie staan tot het andere waarvan ik afhankelijk ben.(1)

Hierdoor kan de mens getypeerd worden als een behoeftig wezen, d.w.z. een onafhankelijkheid die meteen afhankelijk is van zijn omgeving om die behoefte in te kunnen vullen. Daarbij wordt de behoeftigheid niet als een tekort ervaren, maar als een voorwaarde om te genieten.

Dit genieten is geluk ervaren als de meest oorspronkelijke zijnswijze.

Zie Jan keij p. 104.

Genieten is ademen, eten en drinken, wegkruipen in een warm bed, mij koesteren in de zon, koelte zoeken in de schaduw van een boom.

Maar natuurlijk is er ook de mogelijkheid van lijden als de behoefte niet ingevuld kan worden.

Het 'in relatie staan' betekent ook in relatie staan tot de ander waarvan in afhankelijk ben.(2)

Wellicht is de belangrijkste poot van dit elementaire genieten het ervaren van menselijke warmte, het bevestigende menselijke contact. en het meest tragische als dit de mens onthoudenhet onthouden van menselijke warmte.

In positieve zin is het de bevestiging van de ander die het genieten mogelijk maakt, in negatieve zin is het de ontkenning van de ander die het lijden veroorzaakt.

Kortom : ik heb de ander nodig.

Zie Jan keij op p. 324:

Ik ben ik dank zij de ander, de ander is ander dank zij mij. Pas in de oppositie word ik ik , en de ander ander.

Het is het genieten dat nodig is voor het ‘tot leven komen ‘ van het ik. Het ik dat als bewust voelen ontstaat.

Dit is het individuatieprincipe van Levinas en daarmee ontstaat er een ik en een wereld buiten mij; de subject-object splitsing .

Ik citeer Jan Keij op p. 105: *Het is de wijze waarop ik mijn zelfstandigheid, mijn scheiding voltrek. ‘Scheiding’ is het begrip waarmee Levinas aangeeft dat ik een eigen werkelijkheid ben, op mijzelf,afgescheiden en verschillend van de anderen en de wereld.*

En verder: *Ik individueer, ik word individu, ik ga leven, op de wijze van een geluk.*

Het is het bevestigende contact dat de basis is van de haptonomie. Het contact waardoor de ander tot leven komt. Dit is de feitelijke werking van de bevestiging. De bevestiging die gekoppeld is aan het genieten.

Ik citeer Jan Keij nogmaals op p. 121: *Genieten is zintuiglijke prikkels gewaarworden. Het is beleven van het zijn als zuivere kwaliteit*

En op pag. 122: *Genieten is beleven van een stromen, van een procesmatige materie. Beleven van het zijn in zijn werkwoordelijkheid. Of, zoals Levinas ook stelt: beleven van het zijn als tijd. Dit zijn, beleefd in het genieten, heet het elementale zijn, of kortweg het elementale, het element.*

Levinas noemt de ander die het bevestigende contact biedt: de discrete ander. Het is de vorm van contact die de basis vormt van iedere begeleidende en/of therapeutische relatie. De andere vorm van bevestiging is de bevestiging als opdracht tot verantwoordelijkheid waardoor ethisch handelen mogelijk wordt. Deze bevestiging, een kritische benadering van de mens in zijn gedragingen, noemt Levinas een bevestiging door de *indiscrete* (kritische) ander.

Er zijn dus twee vormen van bevestiging. De elementaire vorm van bevestiging die gekoppeld is aan het genieten en figuurlijk tot leven brengt. En de andere vorm van bevestiging die als opdracht ontvangen wordt in de zin van het dragen van verantwoordelijkheid. Deze laatste is de opdracht die de ander wezenlijk tot “volwassen” mens maakt. Daarmee ontvangt hij van de ander wat hij niet uit zichzelf ontvangen kan: het geweten.

In schema:

Elementaire bevestiging= Bevestiging als zijnde geliefd	Bevestiging als mens
Ontvangen van de liefde	Ontvangen van de kritiek
Beschermende,behoedende,tedere omgang; naast elkaar	Confronterende omgang tegenover elkaar
Discrete ander	Indiscrete ander
Vestigt basiszekerheid	Is opdracht tot verantwoordelijkheid
Ik-wording	persoonswording

Hoe een mens uiteindelijk beslist is zijn eigen keuze. Hij kan kiezen voor het goede en hij kan kiezen voor het kwade en daarmee is de beslissing aan de mens zelf of hij kiest voor een hemel op aarde of voor een hel op aarde (niet alleen voor de ander, maar ook voor zichzelf).

In de bevestiging zit een volgorde die ook voor het therapeutisch handelen van belang is. Eerst is er het herstel van het genieten. Dit is de discrete bevestiging van de ander als mens die er mag zijn, en die sec als mens gewaardeerd wordt. En dan vervolgens de bevestiging van de ander *als volwassen mens* met de opdracht tot verantwoordelijkheid, wat beschouwt kan worden als het meest wezenlijke van de mens.

Ook in de praktijk van de haptonomie is deze volgorde van belang. Eerst is er de bestaansbevestiging als noodzakelijke voorwaarde voor de zijnsbevestiging.

De zijnsbevestiging die het bestaan verheft tot zijn.

De bestaansbevestiging vestigt de verbondenheid, als basis waarop het verschil, de verscheidenheid een plaats kan vinden. De bestaansbevestiging is de bevestiging die ik steeds opnieuw, dus dagelijks van de ander moet ontvangen en aan de ander moet geven waardoor het vertrouwen groeit dat er van mij en hem gehouden wordt, wat de basis biedt voor het verschil van mening dat geen afbreuk doet aan de verbondenheid.

Het verschil van mening dat niet ontardt in een ruzie, maar het uitgangspunt wordt om naar de ander te luisteren en onze mening ter discussie te stellen, omdat verschil van mening niets afdoet aan de liefde voor de ander.

Vandaar dat in een behandeling eerst de verstandhouding gevestigd moet worden alvorens het recht ontstaat kritiek te leveren. Dat is de zekerheid dat de mens er niet op uit is om te kwetsen. Want kwetsen mag niet.

Op de derde plaats(3) staat de mens niet slechts in relatie tot één ander maar in relatie tot alle anderen, waarmee de verantwoordelijkheid zich uitbreidt over alle anderen, met als consequentie: de onhaalbare rechtvaardigheid (wat goed is voor de één is misschien slecht voor de ander). Het is een heel menselijke ervaring te moeten constateren dat aandacht geven aan een persoon ten koste van de aandacht voor anderen zal gaan. Hierin ligt ook de bron van jaloezie.

En tot slot(4) is de mens zelf een relatie: Hij is met z'n tweeën. Dat is waardoor de mens wezenlijk verschilt van het dier. Dit fenomeen wordt beschreven als ik-splitsing, verantwoord voor de innerlijke stem die tot mij spreekt, het geweten. De stem die mij leidt door het leven en mij vertelt wat goed is en wat kwaad. Niet een geweten als het Über-ich, maar als het diepere geweten, het geweten als een voortdurende onrust een ander tekort te doen.

Deze stem is van mijn diepste zelf. Mijn diepste zelf waar ik met mijn bewustzijn niet bij kan, en waardoor ik voor de ander altijd een mysterie blijft. Onkenbaar en onzichtbaar voor de ander en voor mijzelf.

Dit klopt met mijn ervaring. De ervaring van het waarnemende-ik dat op het moment dat ik er naar kijk verandert in mijn waargenomen-ik, waardoor het waarnemende-ik zich constant aan mijn waarneming onttrekt.

Dit waarnemende-ik dat zich aan mijn waarneming onttrekt is het metafysische ik, terwijl het ik dat waargenomen wordt mijn ontologische ik is (ontologisch: kenbaar, empirisch).

Ethisch handelen is het waarmaken dat de mens ten diepste goedheid is. Dit betekent dat de ethiek verankerd is in de mens. Dit bevestigt dat de mens een gevoeligheid bezit voor de ander die zijn handelen mede bepaalt. Steeds opnieuw ligt de keuze bij de mens zelf.

Negatief geformuleerd betekent ethisch handelen: Gij zult niet doden.

Dit gebod impliceert niet alleen het letterlijke doden, maar de meest voorkomende vorm van doden en dat is het figuurlijke doden van de ander.

We kunnen de ander doodzwijgen en monddood maken. We kunnen hem ontkennen en onverschillig zijn voor hoe hij zich voelt. We kunnen macht over hem uitoefenen, hem

respectloos behandelen, hem negeren, belachelijk maken. Natuurlijk mag ik kritiek uitoefenen op een ander, mits ik hem in zijn waarde laat.

D.w.z. Ik mag zijn handelen in een bepaalde situatie ter discussie stellen, maar niet de persoon als zodanig. Ik mag dus de ander indiscreet (kritisch) benaderen, maar altijd gegrond op de discretie. Het is dan ook helderder om het ethisch principe positief te formuleren:

dus niet: 'Gij zult niet doden', maar 'Doe leven' (Zie Jan Keij p. 231)

Zie Jan Keij p. 231: *Positief geformuleerd luidt het 'Gij zult niet doden': doe leven.*

en op pagina 230: *Volgens het mensbeeld van Levinas is de zin van het leven, en dus de kwaliteit ervan, gelegen in zowel genieten als verantwoordelijk zijn.*

En verder: *Levinas heeft in zijn werk gesproken over het 'strengte geluk' van de verantwoordelijkheid tegenover het gemakkelijke, voor de hand liggende geluk van genieten.*

Kortom:

De ander laten lukken, of, zoals de haptonomie het uitdrukt: Helpen kunnen.

Met dank aan Jan Keij en Pauline Pinksterboer voor hun discrete indiscretie bij het beoordelen van dit artikel.

literatuur:

Jan Keij, de ethiek onder de ethiek of: waarom de fundamentele haptonomische ethiek geen fundament is, in: Haptonomisch Contact nr.1, maart 2007

Jan Keij, De filosofie van Emmanuel Levinas- In haar samenhang verklaard voor iedereen- uitgeverij Klement, Kampen, 2006

Wim Laumans, De hemel op aarde, in: Haptonomisch Contact nr.1, maart 2007